

KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN VE ÖZNESİ ALLAH OLAN
“EDALLE” VE “YÜDİLLÜ” FİİLLERİNİN TÜRKÇEYE ÇEVİRİ SORUNU

İsmail KARAGÖZ*

Öz

Kur'an'ın doğru anlaşılmasında kelimelerin aslî ve izafî anlamlarının önemi kadar çok anlamlı sözcüklerin Kur'an'da geçtiği ayette hangi anlamda kullanıldığının tespitinin de önemi vardır. Kur'an kelimeleri tek başlarına, birbirlerinden ayrı ve yalın halde bulunmazlar. Her kelime, başka bir kelime ile eş veya zıt anlam ilişkisine sahiptir. Kelimelerin Kur'an'daki anlamı, bu ilişki ve bağlam dikkate alınarak anlamlandırılmalıdır. Kur'an'da faili Allah olan “*edalle*” ve “*yudillü*” fiillerinin doğru anlaşılması için eş ve zıt anlamlı kelimeleri dikkate almak gerekir. Öznesi Allah olan 33 ayetten 21'i, “*hidayet*” kelimesinin zıt anlamlısı olarak kullanılmıştır. “*Hidayet*” kelimesi sözlükte yol göstermek, doğru yola iletmek ve gerçeğe ulaştırmak anlamına gelir. Dolayısıyla zıddı olan “*idlâl*” kelimesi de yol göstermemek, doğru yola iletmemek ve gerçeğe ulaştırmamak, sapıklıkta bırakmak anlamına gelir.

Anahtar kelimeler: Allah, Kur'an, idlâl, hidayet, meal.

Abstract

A sound interpretation of Quran draws from the substantive and relative meanings of words in Quran. The specific meaning of the homonyms, i.e., those words that have multiple meanings, is likewise elemental to understanding the verses. The words in the verses are not isolated, or, independent from the context. As Quran attributes to the words synonymous or antonymous qualities, the meanings of cited words must be placed in context. The same synonym-antonym relationships also serve the appropriate tool to understand *adalla* and *yudillu* – the verbs attributed to God. In 21 of 33 verses, where God appears as the subject, there exists the opposite of *hidaya*, i.e., a word that means to “guide,” “lead to the right path,” and “bring to truth.” The antonym of *hidaya* is *idlal*, which means “not to guide,” “not to lead to the right path,” “not to bring to truth,” and “to leave one in astray.”

Keywords: Allah (God), Quran, *idlal*, *hidaya*, interpretation (*ma'al*).

* Prof. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Giriş

Kelimelerin anlamları, yalnız başlarına değil, daima bir sistem veya sistemler içinde değer kazanırlar. Her sözcüğün kendine özgü bir anlamı vardır ki, o sözcük bulunduğu sistem dışında kullanılsa da yine aynı anlamı taşır. Sözcüklerin, bu sürekli anlamına "*esas mana*" denir. Kelimelerin anlamı, *esas manadan* ibaret değildir. İkinci bir anlamı daha vardır ki bu anlam, kelimenin bulunduğu sistem içerisinde oluşur. Kelimelerin içinde bulunduğu sistemden doğan bu anlama "*izafî mana*" denir.

Kur'ân, özellikle *anahtar terimleri* yeni manalar ile farklı ilişkiler sistemi içinde kullanmış, derin ve etkili bir değişiklik yapmıştır.² Kur'ân Arapların, inanç, fikir ve hayat tarzını kökten değiştirdiği gibi kelimelerin, özellikle *anahtar terimlerin* anlam sahasını ve kullanım alanını de değiştirmiştir. Kur'ân'ın anlaşılmasında, bu değişikliğin ve anahtar kelimelere yüklenen değişik manaların dikkate alınması ve titiz bir şekilde tahlil edilmesi gerekir. Dolayısıyla bir *anahtar terimin*, özellikle *çok anlamlı kelimelerin* sadece sözlüklerde belirtilen anlamlarıyla yetinilmesi o kelimenin Kur'ân'daki anlamını ortaya koyamaz. Belki o konuda bir fikir ve önbilgi verebilir, ancak hakikî manasını anlamada yeterli değildir. Özellikle, Kur'ân'ın bu anahtar sözcükleri başka bir dile aktarıldığı zaman sözlük anlamı ile verilmesi hiç yeterli değildir.

Kur'an'ın doğru anlaşılmasında kelimelerin aslî ve izafî anlamlarının önemi kadar çok anlamlı sözcüklerin Kur'an'da geçtiği ayette hangi anlamda kullanıldığının tespiti de önemi vardır. Bizler bunu tefsir ilminde "vucûh ve nezâir" ilmi diye de bilinen ve bu ilmin altında yer alan eserlerde geniş olarak işlendiğini görmekteyiz. Örneğin "hidâyet" kelimesi bu çerçevede kelimenin geçtiği yere göre birden fazla anlamlarda kullanılmıştır. Zaten Kur'ân kelimeleri de tek başlarına, birbirlerinden ayrı ve yalın halde bulunmazlar. Her kelime, başka bir kelime ile eş veya zıt anlam ilişkisine sahiptir. Kelimelerin Kur'an'daki anlamı, bu ilişki ve bağlam dikkate alınarak belirlenir. Kur'an kelimelerine eksik veya yanlış anlam verilmesinde bu ilişkinin göz önünde bulundurulmasını ve çok anlamlı kelimelerin geçtiği yerlerde hangi anlamda kullanıldıklarına dikkat edilmemesinin etkisi olduğu gibi kelimenin aslî ve izafî anlamlarının dikkate alınmamasının da etkisi vardır.

Makalemizde öznesi Allah olan اضل ve يضل fiilinin anlamı ve Kur'an meallerinde nasıl anlam verildiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Sözlük Anlamı

ضل Fiilinin mastarı olan "*dalâlet*", çok anlamlı bir kelime olup sözlükte gizlenmek, kaybetmek, zayi etmek, hükümsüz olmak, boşa gitmek, unutmak, başaramamak, doğru yolu bulamamak, doğru yoldan ve amaçtan sapmak anlamlarına gelir. Kelimenin hakikî ve mecazî kullanımları da vardır. Mecazî anlamda kullanıldığında doğru yolu bulamamak anlamında olup "doğru yolu bulmak" anlamındaki "*ihtidâ*" kelimesinin zıddıdır.³ Kelime Türkçeye *sapmak* anlamı ile girmiştir. Türk Dil Kuru-

² İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 16. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.

³ Ahmed b. Yusuf, *Umdetü'l-Huffaz*, II, 442, Beyrut, 1993; el-Müncid f'l-Lüga, "dalle" md., Dârü'l-Meşrik, Beyrut 1986.

mu'nun hazırladığı Büyük Türkçe Sözlükte "*dalalet*" kelimesine "sapınç, sapıklık ve doğru yoldan ayrılma" anlamları verilmiştir.

"*Dalalet*" kökünden türeyen "*idlâl*" kelimesi sözlükte, bir şeyi gizlemek, zayi etmek, kaybetmek, bir kimseyi saptırmak, sapıklıkta bırakmak ve doğru yolu göstermemek anlamındadır.⁴ İdlâl, "doğru yolu göstermek" anlamındaki "*hidayet*" kelimesinin zıddıdır. *İdlâl* kelimesi Türkçeye girmemiştir.

Kur'ân'daki Anlamı

"*Dalalet*" ve "*idlâl*" kelimeleri Kur'ân'da şu anlamlarda kullanılmıştır:⁵ "*Dalalet*" kelimesi yanılmak,⁶ sapıklık ve yanılğı,⁷ boşa çıkarmak,⁸ yolu şaşırarak,⁹ yok olmak,¹⁰ unutmak,¹¹ bilgisizlik olmak,¹² ikab/ ceza;¹³ "*idlâl*" kelimesi ise yanıltmak, hak ve doğrudan uzaklaştırmak,¹⁴ azdırmak,¹⁵ boşa çıkarmak¹⁶ ve doğru yoldan saptırmak.¹⁷ Kelimenin saptırmak anlamı, hidayet kelimesinin zıddıdır.

Dünyada gitmek istediği yeri bulamayıp yanlış yere gitmek, yolunu şaşırarak¹⁸ hakikî anlamda *dalâlet* olduğu gibi, iman etmeyip hak din İslam'ı kabul etmemek de mecazî anlamda *dalâlet*dir. Dalâlet-te kişinin kendisi idlâl'de ise bir başkası etkendir. Kur'ân-ı Kerim'de hem dalâletten yani kişinin ken-

⁴ İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 16. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.

⁵ Ebu'l-Ferac Abdurrahman el-Cevzî, *Nüzhëtü'l-A'yüni'n-Nevâzır fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s. 406-408, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1086.

⁶ Hiç şüphesiz babamız Yusuf açık bir yanılğı içindedir mealindeki ayette geçen ضَلَّالٌ kelimesi bu anlamdadır. Yusuf, 12/8.

⁷ "İçimizden bir insana mı uyacağız? Asıl o takdirde biz apaçık bir sapıklık ve delilik içine düşmüş oluruz" (Kamer, 54/24) mealindeki ayette geçen ضَلَّالٌ kelimesi bu anlamdadır.

⁸ "Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır" (Muhammed, 47/4) mealindeki ayette geçen يُضِلُّ kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.

⁹ "Fakat bahçeyi o halde gördüklerinde, "Biz mutlaka yolumuzu şaşırılmış olmalıyız!" dediler" (Nun, 68/26.) mealindeki ayette ضَلُّونَ kelimesi bu anlamdadır.

¹⁰ Kâfirler dediler ki: "Biz toprakta yok olduktan sonra mı, biz mi yeniden yaratılacakmışız?" (Secde, 32/10.) mealindeki ayette geçen ضَلَّلْنَا kelimesi bu anlamdadır.

¹¹ "Kadınlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir" mealindeki ayette geçen تَضَلَّ kelimesi bu anlamdadır. Bakara, 2/282.

¹² "Musa şöyle dedi: "Ben onu, o vakit kendimi kaybetmiş bir halde iken istemeyerek yaptım" (Şuara, 26/20.) mealindeki ayette geçen الضَّالِّينَ kelimesi bu anlamdadır.

¹³ İbrahim, 14/27, Sebe', 34/8, Kamer 54/47 ve Mülk 67/9,

¹⁴ *Ey Peygamberim!* Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, müşriklerden bir grup, kesinlikle seni yanıltıp adaletten saptırmak isterdi" (Nisa, 4/113) mealindeki ayette geçen أَنْ يُضِلُّوكَ fiili bu anlamdadır.

¹⁵ "Andolsun, Şeytan sizden pek çok nesli saptırıp azdırdı" (Yasin, 36/62) mealindeki ayette gecen أَضَلَّ fiili bu anlamdadır.

¹⁶ "Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır" (Muhammed, 47/4) mealindeki ayette gecen يُضِلُّ fiili bu anlamdadır.

¹⁷ "Allah, bu örnek sebebiyle birçoğunu sapıklıkta bırakır, yine bununla birçoğunu da hidayete ulaştırır" (Bakara, 2/26) mealindeki ayette geçen يُضِلُّ kelimesi bu anlamdadır.

¹⁸ Kalem, 68/26.

disinin sapmasından¹⁹ hem de idlâlden yani insan, cin ve şeytanların saptırmasından söz edilmektedir.²⁰

Kur'ân'da اضل fiili 18, يضل fiili 47 defa geçmektedir. Bunlardan 33'nün faili Allah, geri kalan fiillerden üçünün faili Şeytan,²¹ diğerlerinin faili insanlardır.²² Faili Allah olan 33 fiilden 21'i, "hidayet" kelimesine zıt anlamda kullanılmıştır. "Hidayet" kelimesi sözlükte yol göstermek, doğru yola iletmek ve gerçeğe ulaştırmak anlamına gelir. Din dilinde ise Allah'ın kitap ve peygamberleri vasıtasıyla insanlara doğru yolu göstermesi ve onları bu yola ulaştırması demektir. Allah'ın insanlara hidayeti dört şekilde olur:

1. Her mükellef insana akıl, kabiliyet, anlayış ve zarurî bilgiler vermesiyle,²³
2. Gönderdiği peygamberler ve indirdiği kitaplar vasıtasıyla insanlara doğru yolu göstermesiyle,²⁴
3. Doğru yola gelmek isteyen bu isteğinde muvaffak kılmasıyla,²⁵
4. Ahirette cennete koymasıyla.²⁶

Bu dört hidayet sırasıyla birbirine bağlıdır. Birincisi olmadan ikincisi, ikincisi olmadan üçüncüsü, üçüncüsü olmadan da dördüncüsü hâsıl olmaz. Dördüncüsü varsa ilk üçü, üçüncüsü varsa ilk ikisi önceden var demektir. Gerçek anlamda "hâdî" yani *hidayet eden* Allah'tır. Mecazî anlamda insan için de "hâdî" denilmiştir. Kur'ân'da "hâdî" ismi "Her toplumun bir yol göstericisi, peygamberi vardır."²⁷ ayetinde olduğu gibi Allah'ın dışında peygamberler için de kullanılmıştır: Buna göre faili Allah olan اضل ve يضل kelimelerinin anlamını "saptırdı" ve "saptırır" şeklinde değil, "inkârda ısrarı sebebiyle *dalalette bıraktı*" ve "*dalalette bırakır*" şeklinde anlamlarının verilmesi gerekir. Çünkü "saptırdı" ve "saptırır" kelimelerinde, doğru yolda olan ve iman eden bir kimseyi doğru yoldan ve imandan uzaklaştırır anlamı vardır. Faili Allah olan اضل ve يضل kelimelerinin geçtiği ayetlerin tamamında muhatap olan insanlar, müminler değil, kâfir, müşrik ve münafıklardır:

"İşte Allah, inkârda ısrar etmeleri sebebiyle kâfirleri böyle sapıklıkta bırakır."²⁸

"İşte Allah, aşırı giden şüpheli kimseleri böyle sapıklıkta bırakır."²⁹

¹⁹ Bakara, 2/108.

²⁰ Fussilet, 41/29, Nisa, 4/119.

²¹ Nisa, 4/60, 119; Yasin, 36/62.

²² Ehl-i kitabın Peygamberi saptırmak istemesi: Al-i İmran, 3/69; Nisa, 4/113; Mâide, 5/77. Firavun'un saptırması: Yunus, 10/88; Tâhâ, 20/79; Samirî'nin saptırması: Tâhâ, 20/85, müşriklerin saptırması: İbrahim, 14/30, 36; Furkan, 25/17, 29; Zümer, 39/8; Nuh, 71/24. İnsanların insanları Allah Yolu'ndan saptırması: En'âm, 6/117, 119, 144; A'râf, 7/38; Nahl, 16/25; Hac, 22/4, 9; Şu'arâ, 26/99; Lokman, 31/6; Ahzâb, 33/67; Sâd, 38/26; Fussilet, 41/29; Nuh, 71/27.

²³ bk. Tâhâ, 20/50. Müşriklerin peygamberini kendilerini saptırmak istedi demeleri: Furkan, 25/42;

²⁴ bk. Enbiya, 21/73.

²⁵ bk. Muhammed, 47/17; Teğâbün, 64/11.

²⁶ bk. Muhammed, 47/5-6; A'râf, 7/43.

²⁷ Ra'd, 13/7.

²⁸ Mümin, 40/74.

²⁹ Mümin, 40/34.

"Nefsinin hevâ ve hevesini ilah edinen, Allah'ın, halini bildiği ve inkârda ısrar ettiği için sapıklıkta bıraktığı, bu sebeple kulağını ve kalbini mühürlediği ve gözüne perde çektiği için artık gerçekleri duymayan, anlamayan ve görmeyen kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eristirebilir."³⁰

Ayetleri bu anlamı ifade eder.

Mesela birinci ayetteki يضل fiiline saptırır anlamı verildiği zaman, "İşte Allah kâfirleri böyle saptırır" denilmiş olur. Hâlbuki kâfirler zaten doğru yolu bulmuş, hidayete ermiş, iman etmiş değillerdir. Dolayısıyla Kur'ân ayetlerini bir bütün olarak okuduğumuz zaman faili Allah olan اضل ve يضل kelimelerinin anlamı, "saptırdı" ve "saptırır" değil, "inkârda ısrar edenleri dalalette bıraktı" ve "dalalette bırakır" anlamının verilmesinin daha uygun olduğu kanaatini taşıyoruz.

Yüce Allah, ilk insan Hz. Âdem'den itibaren her mükellef insana akıl, kabiliyet, anlayış ve zaruri bilgiler vermek,³¹ gönderdiği peygamberler³² ve peygamberlerine indirdiği kitaplar³³ ile insanları iman ve ibadete davet etmiş, cennet ve nimetlerini vaat ederek imana ve ibadete teşvik etmiş, cehennem ve cezasını bildirerek inkâr ve isyandan sakındırmıştır.³⁴ Ancak kimseyi imana veya inkâr zorlamamış,³⁵ iman edip etmelerini insanların kendi iradelerine bırakmıştır.³⁶ Eğer Allah, insanları imana zorlasaydı iman etmeyen bir tek insan kalmazdı.³⁷ İnsanları iman edip etmemekte serbest bırakmakla birlikte yüce Allah, kullarının iman etmelerine razı olur, inkâr etmelerine razı olmaz. Bu husus, Zümer suresinin 7'nci ayetinde açıkça bildirilmektedir:

"Ey insanlar! Eğer inkâr ederseniz şüphesiz ki Allah, sizin iman etmenize muhtaç değildir, ancak Allah, kullarının inkâr etmesine razı olmaz. Eğer iman edip şükrederseniz sizin için buna razı olur."

İnkâr edilmesine razı olmayan, ısrarla kullarının iman etmelerini isteyen, peygamber ve kitaplarını bu amaçla gönderen Allah, iman eden kullarını hak yoldan çıkarır mı? Kur'ân ayetleri, Allah'ın insanları hak yoldan çıkarmayacağını, doğru yoldan saptırmayacağını, küfre düşürmeyeceğini beyan etmektedir.

Yüce Allah, bir şeyin yapılmasını veya bir şeyden sakınılmasını açıkça bildirmediği insanları sorumlu tutmaz ve muaheze etmez.³⁸

Yüce Allah, bir kavme hidayet ettikten sonra onları sapıklığa uğratmaz, gerisin geri dalalete düşürmez.³⁹ İlahî ahkâm kendilerine beyan edilmeden önce bilmeyerek yaptıkları hatalardan dolayı onları hak yoldan saptırılmış olmakla itham etmez.⁴⁰

³⁰ Câsiye, 45/23.

³¹ Tâhâ, 20/50.

³² Enbiya, 21/73.

³³ Şura, 42/52.

³⁴ Kehf, 18/29-30.

³⁵ Bakara, 2/256.

³⁶ bk. Kehf, 18/29.

³⁷ bk. Yunus, 10/99.

³⁸ bk. İsrâ, 17/15.

Yüce Allah, iman etmek isteyen bir kimsenin imanına engel olur mu? Veya iman eden bir insanı imandan çıkarıp kâfir yapar mı? "Allah, dilediğini yapar",⁴¹ yaptığından da sorumlu değildir.⁴² Ancak biz biliyoruz ki Allah çok merhametlidir,⁴³ kullarına zerre kadar zulmetmez,⁴⁴ kendisine kulluk etmesi için yarattığı⁴⁵ insanın iman ve ibadet etmesini ister, kâfir, isyankâr ve zalim olmasını istemez. Bu amaçladır ki kullarına "iman edin" ve "ibadet edin" diye emretmiş,⁴⁶ inkâr şirk, isyan ve zulümden sakındırmıştır.

Yüce Allah, kullarının iman etmelerini istediği halde onları kendileri istemeden inkârda bırakmaz, iman eden kimseleri ise yine kendileri istemeden imandan çıkarıp kâfir yapmaz. İman etmek isteyenlere hidayet eder, onların göğüslerini imana açar, iman etmek istemeyenleri zorla imana sevk etmez, onları istedikleri şekilde inkâr üzere bırakır, zorla mümin yapmaz. "Allah, kimi hidayete erdirmek isterse onun göğsünü İslam'a açar. Kimi sapıklıkta bırakmak isterse, onun da göğsünü, göğe çıkıyormuş gibi şiddetli daraltıp sıkır. İşte böyle Allah, iman etmeyen kimselere azap ve sıkıntı verir."⁴⁷

Hidayet eden, doğru yola sevk eden, insanların mümin ve Müslüman olmasının sağlayan yüce Allah'tır: "Gerçekten Allah, iman eden kimseleri doğru yola iletendir."⁴⁸ İmanın yeri kalptir. Bu husus, ayet ve hadislerde açıkça ifade edilmektedir.⁴⁹

"Göğsü İslam'a açmak" ile maksat, İslam'ı insanın gönlüne ısıdırıp mümin ve Müslüman olmasını sağlamaktır. Yüce Allah, mümin olmasını istediği kimsenin imanı ve İslam'ı kabul etmesi için ona öyle bir yetenek verir ki, göğsü genişler, kalbi ferahlar, imanı sevdirebilir, kalbini iman nuru ile aydınlatıp güzelleştirir. Artık bu kimse Allah'ı sever, Peygamber'i örnek alır, Allah yolunda gayret gösterir ve malını Allah yolunda harcar,⁵⁰ küfür ve isyandan nefret ettirir.⁵¹ "Göğsün açılması", Allah'ın insanın isteyerek imanı kabul etmeye hazır, engel ve zıtlıktan arınmış bir yetenek vermesinden kinayedir.

Yaptığımız bu açıklamalar sonucunda ayetlerde geçen *وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ* "Allah kimi saptırmak isterse", *وَمَنْ يُضِلَّهُ* "Allah kimi saptırırsa"⁵² *مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ* "Allah kimi saptırırsa"⁵³ *مَنْ يَشَاءُ اللَّهُ يُضِلَّهُ* "Allah kimi dilerse onu saptır"⁵⁴ *فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ* "Allah, dilediği kimseyi saptır"⁵⁵ cümlelerini şeklinde değil, inkârda

³⁹ bk. Tevbe, 9/115

⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Tevbe, 9/115.

⁴¹ Hac, 22/14.

⁴² Enbiya, 21/23.

⁴³ Fatıha, 1/2.

⁴⁴ Nisa, 4/40.

⁴⁵ Zâriyât, 51/56.

⁴⁶ Teğâbün, 64/8; Hac, 22/77.

⁴⁷ En'âm, 6/125; bk. Zümer, 39/22; Hucurât, 49/7

⁴⁸ Hac, 22/54.

⁴⁹ bk. Mâide, 5/41, 61; Buharî, İman, 15; Müslim, İman, 82.

⁵⁰ bk. Zümer, 39/22; Hucurât, 49/7; Leyl, 92/5-7.

⁵¹ bk. Hucurât, 49/7.

⁵² Ra'd, 13/33.

⁵³ Nisa, 4/88.

⁵⁴ En'âm, 6/39.

ısrar etmeleri, mümin olmak istememeleri sebebiyle "وَمَنْ يُدْرِ أَنْ يُضِلَّهُ" *"Allah sapıklıkta kalmasını istediği kimse"*, وَمَنْ يُضِلُّ "Allah kimi sapıklıkta bırakırsa"⁵⁶ مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ "Allah kimi sapıklıkta bırakırsa"⁵⁷ مَنْ يَشَاءُ اللَّهُ "Allah dileyen kimseyi sapıklıkta bırakır"⁵⁸ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ "Allah, dileyen kimseyi sapıklıkta bırakır"⁵⁹ şeklinde anlaşılmasının Kur'ân bütünlüğüne daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Yüce Allah, peygamberleri vasıtasıyla iman ve İslam'a davet ettiği⁶⁰ ve bu davete icap edip mümin ve Müslüman olan kimseyi, kendisi istemeden iman ve İslam'dan uzaklaştırıp kâfir yapmaz. Çünkü Allah, kulunun küfrüne razı olmaz.⁶¹ Bu itibarla bu cümleleri, henüz iman etmemiş ve iman etmek istemeyen, inkârda ısrar eden kimseyi küfür halinde bırakması şeklinde anlamamız⁶² daha isabetlidir. Ayetlerde اضل ve يضل fiilleri هدى ve يهدي fiillerinin zıddı olarak kullanılmıştır.

Yüce Allah'ın insanları sapıklıkta bırakmasını, *insanların fiillerini onların iradeleri doğrultusunda yaratması şeklinde de anlayabiliriz*. Dalâleti yani inkâr etmeyi ve şirk koşmayı veya münafıklığı isteyen insan, bunu yaratan Allah'tır, çünkü tek yaratıcı Allah'tır, O'ndan başka yaratıcı yoktur.⁶³ İnsanı ve yaptıklarını,⁶⁴ şerri ve hayrı yaratan Allah'tır. Yüce Allah, istemezse, kâfir, mümin, mümin de kâfir olamaz. Hidayetin yaratıcısı Allah olduğu gibi, sapıklığı isteyen kimsede dalâleti yaratan da Allah'tır.

En'âm suresinin 125'inci ayetindeki "göğsün daralması", Allah'ın bir insana inkârda ısrar ettiği için hidayet etmemesinden veya irtidat eden kimsede küfrü yaratmasından kinayedir. Hidayet isteyene Allah, hidayet eder. Bu husus, ayetlerde açık seçik bildirilmektedir: "Kim Allah'a sınıksız bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir."⁶⁵ "Ey Peygamberim! De ki: "Ey insanlar, size Rabbinizden Kur'ân gelmiştir. Artık kim doğru yola girerse ancak kendisi için girer. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizin vekiliniz sizden sorumlu değilim."⁶⁶

İmam-ı Azam Ebu Hanife, *Fıkh-ı Ekber* adlı eserinde hidayet ve dalalet başka bir ifade ile iman ve küfür konusunu şöyle açıklamıştır: İnkâr eden kimse, Allah'ın kendisine yardım etmemesi, fakat insanın kendisinin inkârı seçmesi ve bu konuda direktmesi sonucu kâfir olmuş, iman eden kimse de Allah'ın kendisine yardımı, fakat insanın kendisinin imanı seçmesi ile mümin olmuştur. A'râf sûresinin 172'inci ayetinde beyan edildiği şekilde Allah'ın, insanlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye hitap etmesi imanı emir, insanların "Evet, şahidiz sen Rabbimizsin" diye ikrar etmeleri de iman anlamına gelir. Bu sebeptir ki, insanlar selim fıtrat üzere dünyaya gelirler. İnkâr edenler, ezeldeki imanlarını kendi seçimleri ile değiştirmiş, iman edenler ise ezeldeki ikrar ve imanlarında sebat etmiş olurlar.

⁵⁵ İbrahim, 14/4.

⁵⁶ Ra'd, 13/33.

⁵⁷ Nisa, 4/88.

⁵⁸ En'âm, 6/39.

⁵⁹ İbrahim, 14/4.

⁶⁰ bk. Yunus, 10/25.

⁶¹ bk. Zümer, 39/7.

⁶² bk. Beyhakî, *Şu'abü'l-İman* (thk. Abdülhamîd, Hâmid Eşref Ali, Mektebetü'r-Rüşd, Bombay 2003, I, 362, No: 186.

⁶³ Fâtır, 35/3.

⁶⁴ Sâffât, 37/96.

⁶⁵ Âl-i İmran, 3/101.

⁶⁶ Yunus, 10/108.

Bu, iman edenin de inkâr edenin de insanın kendi seçimi ile iman ettiği veya inkâr ettiği anlamına gelir. Dolayısıyla Allah, hiçbir insanı imana da inkârda da zorlamaz. Ancak Allah ezelde, kimin imanda sebat edeceğini kimin sözünden dönüp inkâr edeceğini bilir. Allah, kullarının seçimleri doğrultusunda imanı ve itaati, küfrü ve isyanı yaratır.⁶⁷

Ahirette kâfirlerle yapılacağı bildirilen diyaloglarda insanları Allah'ın saptırmadığı, kâfir, müşrik ve münafık yapmadığı, insanların kendi iradeleri ile saptıkları ve kâfir oldukları anlaşılmaktadır. Mesela Zümer suresinin 54'üncü ayetinde "Azap gelip çatmadan önce Rabbinize yönelin ve O'na teslim olun" yani mümin ve Müslüman olun, 55'inci ayetinde "Farkına varmadığınız bir sırada azap ansızın gelmeden önce Rabbinizden size indirile en güzele, *Kur'ân hükümlerine uyun*" diye emredilmiştir. 57'inci ayette kâfir insanın "Eğer Allah bana hidayet nasip etseydi muttaki müminlerden olurum", 58'inci ayette "Keşke bana fırsat verilse iyi müminlerden olsam" diyeceği, böyle diyen kimseye 58'inci ayette yüce Allah'ın "Hayır, vaktiyle ayetlerim sana gelmişti, fakat sen onları yalanlamıştın, kibirlenmiştin ve kâfirlerden olmuştun" diyeceği bildirilmektedir. Bu ayetten de anlaşıldığı üzere cehenneme girecek kimseyi Allah saptırmamış, insanın kendisi ayetleri yalanlamış, kibirlenmiş ve kâfir olmuştur. Mülk suresinin 9, 10 ve 11'inci ayetleri de aynı gerçeği ifade etmektedir: "Cehenneme herhangi bir kâfir grup atıldıkça cehennemin bekçileri onlara, "Size bir uyarıcı, peygamber gelmemiş mi diye sorarlar. Kâfirler şöyle derler: "Evet, bize bir uyarıcı, peygamber gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve 'Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz' demiştik. Yine şöyle derler: "Eğer peygamberin sözünü dinlemiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateşteki-lerden olmazdık. İşte böylece günahlarını itiraf ederler. Artık alevli ateşteki Allah'ın rahmetinden uzak olsun!" Ayetlerde cehenneme atılacak kâfilerin akıllarını kullanmamaları ve peygamberleri yalanlamaları sebebiyle kâfir ve cehennemlik oldukları açık seçik anlaşılmaktadır.

Bu bilgi ve açıklamadan sonra Kur'ân meallerinde faili Allah olan اضل ve يضل kelimelerine nasıl anlam verildiğini dört meali üzerinden örneklendirmek istiyoruz. Bu mealler, Halil ALTUNTAŞ ve Muzaffer ŞAHİN'e ait "*Kur'an- kerîm Meâlî*"⁶⁸, Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN, Prof. Dr. Ali ÖZEK, Prof. Dr. İbrahim Kafi DÖNMEZ, Prof. Dr. Sadrettin GÜMÜŞ, Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI ve Doç. Dr. Ali TURGUT'a ait "*Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*"⁶⁹, Prof. Dr. Süleyman ATEŞ'e ait "*Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meali*"⁷⁰ ve Prof. Dr. Abdülkadir ŞENER, Prof. Dr. M. Cemal SOFUOĞLU ve Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM'a ait "*Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*"⁷¹ adlı mealleridir.

⁶⁷ Ebu Hanife, *Fıkh-ı Ekber*, s. 11-12, çeviri Hasan Basri Çantay, DİB Yayınları, Ankara 1954.

⁶⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 2. baskı, Ankara 2002.

⁶⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 4. baskı, Ankara 2007.

⁷⁰ Kılıç Kitabevi, Ankara 1980.

⁷¹ Türkiye Diyanet Vakfı, İzmir 2009.

**Kur'an-i Kerim'de Geçen ve Öznesi Allah Olan
"Edalle" ve "Yüdüllü" Fiillerinin Türkçeye Çeviri Sorunu**

AYET	ATEŞ	ALTUNTAŞ	KARAMAN	ŞENER
				يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ
Bakara, 2/26	Saptırır	Saptırır	Saptırır	Saptırır
				أَتْرِبُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ سَبِيلًا
Nisa, 4/88	Saptırırsa	Saptırdığını Saptırırsa	Saptırdıklarını	Saptırdığı
				مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأِ يُجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
En'âm, 6/39	Şaşırtır	Şaşırtır	Şaşırtır	Dileyeni dalalette bırakır
				فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّما يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ
En'âm, 6/125	Saptırmak	Saptırmak	Saptırmak	Saptırmak
				نُضِلُّ بِهَا مَنْ نَشَاءُ وَنَهْدِي مَنْ نَشَاءُ
A'râf, 7/155	Saptırırsın	Saptırırsın	Saptırır	Doğru yoldan uzaklaştırırsın
				مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضِلِّ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ
A'râf, 7/178	Saptırırsa	Saptırırsa	Saptırırsa	Dalalette bıraktığı
				وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَيْهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ
Tevbe, 9/115	Saptıracak	Saptıracak	Yoldan çıkmış sayacak	Sapıtılmış (günah işlemiş)
				قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ
Ra'd, 13/27	Saptırır	Saptırır	Saptırır	Dalalette bırakır
				وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ
Ra'd, 13/33	Saptırırsa	Saptırırsa	Saptırdığı	Dalalette bıraktığı
				فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ
İbrahim, 14/4	Saptırır	Saptırır	Sapıklık içerisinde	Dalalette bırakır

إِنْ تَحَرَّصَ عَلَىٰ هُدْيِهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

Nahl, 16/37	Saptırdığı kimseyi	Saptırdığını	Yoldan çıkardığı kimseyi	Dalalette bıraktığı
-------------	--------------------	--------------	--------------------------	----------------------------

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

Nahl, 16/93	Saptırır	Saptırır	Yoldan çıkmasına imkân verir	Dalalet yolunu tercih edeni dalalette bırakır
-------------	----------	----------	------------------------------	--

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ

İsrâ, 17/97	Sapıklıkta bırakırsa	Saptırırsa	Hidayetten uzaklaştırırsa	Dalalette bıraktığı
-------------	-----------------------------	------------	---------------------------	----------------------------

مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرَشِدًا

Kehf, 18/17	Sapıklığında bırakırsa	Şaşırtırsa	Hidayetten mahrum ederse	Dalalette bırakırsa
-------------	-------------------------------	------------	---------------------------------	----------------------------

فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَصَلَ اللَّهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

- 10 -

Rum, 30/29	Saptırdığı- sapıklığında terk ettiği kimseyi	Saptırdığı	Şaşırttığı	Saptırdığı kimseyi
------------	--	------------	------------	--------------------

فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

Fâtır, 35/8	Sapıklık içinde bırakır	Saptırır	Sapıklık içerisinde bırakır	Dalalette bırakır
-------------	--------------------------------	----------	------------------------------------	--------------------------

ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

Zümer, 39/23	Sapıklığında terk ettiği kimseyi	Saptırırsa	Şaşırtırsa	Dalalette bırakırsa
--------------	---	------------	------------	----------------------------

وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

Mümin, 40/33	Saptırırsa	Saptırırsa	Şaşırtırsa	Şaşırtmış ise
--------------	------------	------------	------------	---------------

كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ

Mümin, 40/34	Saptırır	Saptırır	Şaşırtır	Saptırır
--------------	----------	----------	----------	----------

كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ

**Kur'an-i Kerim'de Geçen ve Öznesi Allah Olan
"Edalle" ve "Yüdüllü" Fiillerinin Türkçeye Çeviri Sorunu**

Mümin, 40/74	Saptırır	Şaşırtır	Şaşkın bırakır	Şaşkın bırakır
--------------	----------	----------	----------------	----------------

وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ

Şura, 42/44	Sapıklıkta bırakırsa	Saptırırsa	Sapıklığı ile baş başa bırakırsa	Dalalette bıraktığı
-------------	-----------------------------	------------	---	----------------------------

أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَّهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ

Câsiye, 45/23	Saptırdığı	Saptırdığı	Saptırdığı	Saptırdığı
---------------	------------	------------	------------	------------

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَاهُمْ

Muhammed, 47/1	Boşa çıkarmıştır	Boşa çıkarır	Boşa çıkarır	Boşa çıkarır
----------------	------------------	--------------	--------------	--------------

وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَاهُمْ

Muhammed, 47/4	Zayi etmeyecektir	Boşa çıkarmayacaktır	Boşa çıkarmayacaktır	Boşa çıkarmayacaktır.
----------------	-------------------	----------------------	----------------------	-----------------------

وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَاهُمْ

Muhammed, 47/8	Boşa çıkarmıştır	Boşa çıkarır	Boşa çıkarır	Boşa çıkarır
----------------	------------------	--------------	--------------	--------------

كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

Müddessir, 74/31	Sapıklıkta bırakır	Saptırır	Sapıklıkta bırakır	Dalalette bırakır.
------------------	---------------------------	----------	---------------------------	--------------------

Görüldüğü üzere öznesi Allah olan اضل ve يضل fiillerinin anlamlarını Şener ve arkadaşları 12 yerde, Ateş 7 yerde, Karaman ve arkadaşları 5 yerde "sapıklıkta bırakmak" şeklinde doğru anlam vermişlerdir. Altuntaş ve Şahin, kelimelerin tamamına saptırmak anlamı vermiştir.

Sonuç

Kur'an'ı doğru anlamak, ayetleri doğru anlamaya, ayetleri doğru anlamak, ayetleri oluşturan cümleleri doğru anlamaya, cümleleri doğru anlamak, cümleleri oluşturan kelimeleri doğru anlamlandıramaya bağlıdır. Kelimelerin sadece aslı anlamlarını değil, izafî anlamlarını dikkate almak gerekir. Kur'an, kalıpları aynı kalmakla birlikte kelimelerin anlamlarını değiştirmiş, küfür, zulüm ve nifak kelimelerinde olduğu gibi Arapların bilmediği yeni anlamlar yüklemiştir. İdlâl kelimesi de böyledir. Öznesi Allah olan اضل ve يضل fiillerinin anlamını "saptırdı" ve "saptırıyor" şeklinde değil, "sapıklıkta, dalalette bıraktı, bırakır" şeklinde anlamamız gerekir. Çünkü yüce Allah, kullarının iman etmesini istemiş, peygamber vasıtasıyla insanların iman etmelerini emretmiştir. Kullarının iman etmelerini isteyen

yüce Allah, iman edenleri saptırmayacağı gibi iman etmek isteyen kimselerin iman etmelerine de engel olmaz. Kendi özgür iradeleri ile inkârı seçen kâfirlerin iman etmelerini ister ancak onları imana zorlamaz, iman etmek istemeyen ve dalalette kalmak isteyenleri dalalette bırakır, onları istemedikleri halde zorlaş hidayet erdirmez. İnsanlar iman etmek istedikleri halde Allah iman etmelerine engel olur veya mümin kimseyi saptırır, sonra da niye iman etmediniz diye sorgular ve ceza verirse bu Allah'ın adaleti ile örtüşmez. Yüce Allah, dilediğini yapar ancak zerre kadar zulmetmez

Bibliyografya

Abdülkadir ŞENER, Cemal SOFUOĞLU ve Mustafa YILDIRIM, *Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meal*, baskı Türkiye Diyanet Vakfı, İzmir, 2009.

Ahmed b. Yusuf, *Umdetü'l-Huffaz*, Beyrut, 1993.

Ebu'l-Ferac Abdurrahman el-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzır fî İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s. 406-408, Müssetü'r-Risâle, Beyrut, 1086.

Ebu Hanife, *Fıkh-ı Ekber*, çeviri Hasan Basri Çantay, DİB Yayınları, Ankara,1954.

Beyhakî, *Şu'abü'l-İman*, I, 362, No: 186. tahkik: Abdü'l-Âli Abdü'l-Hamîd, Hâmid Eşref Ali, Mektebetü'r-Rüşd, Bombay, 2003.

Halil ALTUNTAŞ ve Muzaffer ŞAHİN, "*Kur'ân-ı kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını 2. baskı, Ankara-2002.

Hayrettin KARAMAN ve arkadaşları, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara-2007. Dördüncü baskı.

Süleyman ATEŞ, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali* Kılıç Kitabevi, Ankara-1980.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*,. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

Yazır, Hamdi, *Hak Dinî Kur'ân Dili Türkçe Mealli Tefsir*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1971.